

ЛІТЕРАТУРА

1. Калашникова С. И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции : Дис. канд. юр. наук по спец. : 12.00.15 / С. И. Калашникова. – Екатеринбург, 2010. – 258 с.
2. Field P. Integrating Mediation in Land Use Decision Making / P. Field, M. Strassberg, K. Harvey. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cbuiding.org/sites/default/files/Integrating%20Mediation%20in%20Land%20Use%20Decision%20Making%2003-2009%20Full%20Report_1.pdf.
3. Boulle L. Mediation : principles, process, practice / L. Boulle, M. Nestic. – 2001. – 617 p.
4. Niemic R. Guide to Judicial Management of Cases in ADR / R. Niemic, D. Stienstra, R. Ravitz // Federal Judicial Center. – 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.fjc.gov/sites/default/files/2012/ADRGuide.pdf>.
5. A Guide to the Use of Mediation in the Planning System in Scotland // Scottish Government. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gov.scot/Resource/Doc/263432/0078790.pdf>.
6. Бакытжан А. Ж. Медиация как альтернативный способ разрешения земельных споров в Республике Казахстан / А. Ж. Бакытжан, Е. О. Егембердиев, Б. Н. Бегалиев // Teisés aktualijos. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/viewFile/111/80>.
7. Zalar A. Towards primary dispute resolution system : global trends in civil and family mediation. An overview of the best practices in Europe / A. Zalar [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cameraarbitrale.odc.mi.it/allegati/utenti/Zalar1.pdf>.
8. Пель М. Посредничество в ходе судебного процесса в Нидерландах. Осуществление общенационального проекта «Посредничество и судебная система» / М. Пель // Медиация и право. Посредничество и примирение. – 2008. – № 2. – С. 146–153.

УДК 349.6

РЕКРЕАЦІЯ ТА ПРАВО: ДОСЛІДЖЕННЯ ПОНЯТЬ ТА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ

RECREATION AND LAW: RESEARCH OF TERMS AND CO-RELATIONS

Семенець О.С.,

к.ю.н., асистент кафедри земельного та аграрного права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті досліджено понятійно-категоріальний апарат у сфері рекреації. Проаналізовано місце рекреації в системі різних суспільних наук, зокрема визначено, що є предметом вивчення рекреаційної географії, рекреаційної економіки, рекреаційної екології, та науки рекреології. Особливу увагу приділено розумінню поняття «рекреація» в контексті юридичної науки. Зокрема, досліджено погляди різних науковців на місце у системі права відносин щодо використання природних рекреаційних ресурсів, на підставі чого зроблено висновок про формування у правовому полі України двох основних понять: «рекреаційне право» та «право рекреаційного природокористування», надане їх визначення.

Ключові слова: рекреація, рекреаційні ресурси, рекреаційне право, право рекреаційного природокористування, використання природних ресурсів на праві загального та спеціального природокористування, рекреаційна діяльність.

В статье исследован понятийно-категориальный аппарат в сфере рекреации. Проанализировано место рекреации в системе разных общественных наук, в частности определено, что является предметом изучения рекреационной географии, рекреационной экономики, рекреационной экологии и науки рекреологии. Отдельное внимание уделено пониманию понятия «рекреация» в контексте юридической науки. В частности, исследованы взгляды разных ученых на место в системе права отношений по использованию природных рекреационных ресурсов, на основании чего сделан вывод о формировании в правовом поле Украины двух основных понятий: «рекреационное право» и «право рекреационного природопользования», дано их определение.

Ключевые слова: рекреация, рекреационные ресурсы, рекреационное право, право рекреационного природопользования, использование природных ресурсов на праве общего и специального природопользования, рекреационная деятельность.

The article presents main terms and notions in the sphere of recreation. The place of recreation in the system of different social sciences is examined, in particular author determines subject of study of recreational geography, recreational economy, recreational ecology, and science of recreology. Special mention is given to understanding of concept «recreation» in the context of legal science. The author analyses legislation in the matter of recreation, in particular Land Code and the Law of environmental protection. Among other things, views of different scientists dedicated to the issue of the place of recreation relationships in the system of law are explored. On account of which, author draws conclusion that in legal system of Ukraine formed two main notions: «recreation law» and «law of using of recreational resources». The «recreation law» is suggested to define as body of rules that regulate recreational activity by using recreational resources, particularly but not exceptionally. Provided that, recreational resources in such case are only those resources, which recognized in due legal form.

On this point of view, recreation law should be construed as subdiscipline of ecological and commercial law. In contrast to this view, the law of using of recreational resources should be managed as body of rules that regulate relationships of using recreational resources based on the common law and on special rights. In that respect, the law of using of recreational resources is considered as multiple interbranch institute of ecological law.

Key words: recreation, recreational resources, recreation law, law of using of recreational resources, relationships of using of recreational resources based on the common law and on special rights, recreational activity.

Нестабільна економічна ситуація, проведення АТО, політична криза, низький рівень життя більшості українців – фактори, що зумовлюють постійне психологічне навантаження у суспільстві, та, як наслідок, викликають

депресивні стани, апатію та зневіру у краще майбутнє. У зв'язку з цим, дуже актуальним є питання відновлення фізичного та психологічного здоров'я людини з метою встановлення душевної рівноваги та настрою на позитив.

Вказана проблема лежить в площині рекреації, яка у словниковій літературі розглядається як «відпочинок від служби, навчання, свята» [1, с. 90]. Поняття «рекреація» походить від фр. «recreation», від пол. «rekreacja» – «відпочинок», від лат. «recreatio» – «відновлення», та означає – відновлення чи відтворення фізичних і духовних сил, втрачених людиною у процесі життєдіяльності; рекреація включає різноманітні види діяльності у вільний час, спрямовані на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб та запитів [2, с. 50-51]. Під рекреацією розуміють відпочинок, лікування, відновлення в умовах курортної місцевості [3, с. 8]; діяльність людини, направлену на відновлення своїх фізичних та психічних сил, розвиток особистості, не пов'язану з виконанням трудових обов'язків та задоволенням побутових потреб [4, с. 12]; систему заходів, пов'язаних із використанням вільного часу для оздоровчої, культурно-пізнавальної і спортивної діяльності людини на спеціальних територіях, що знаходяться поза межами її постійного проживання [5, с. 12].

Як справедливо зазначає Смалюк І. В., рекреація як одна з головних форм продуктивного використання вільного часу людини – суспільний, економічний і науковий феномен, для якого не мають значення міжгалузеві та міждисциплінарні межі [6, с. 123]. Підтвердженням вказаного тезису свідчить формування надгалузі знань – рекреології або науки про відтворення фізичних та духовних сил людини, втрачених нею в процесі життєдіяльності [7]. Про рекреологію як самостійну галузь знань почали говорити у 90-ті роки ХХ ст. Значною мірою це було пов'язано із тим, що численні проблеми рекреації вже не можна було вирішити в межах географії, соціології, медицини, валеології тощо. Рекреаційна діяльність розвивалася у міждисциплінарній площині, що обумовило міждисциплінарний зміст рекреології як галузі знань, покликаної сформулювати уявлення щодо основних рекреаційних потреб людини, розуміння специфіки і видів рекреаційної діяльності, знання з організації і розвитку рекреаційних систем [8].

Метою статті є зв'язування поняття «рекреація» в контексті юридичної науки, визначення кола рекреаційних відносин, які регулюються правом та їх місця у системі права, а також відмежування їх від споріднених відносин.

З огляду на викладене, перш за все, коротко проаналізуємо сферу рекреації з точки зору інших суспільних наук. Найбільший вклад у її вивчення і розуміння вносить географія, у царині якої сформувався потужний науковий напрям – рекреаційна географія, яка займається дослідженням територій рекреаційних систем, розробкою принципів організації рекреаційного господарства та основ рекреаційного природокористування [9, с. 32]. Вказана наука розглядає рекреаційне природокористування як єдність таких процесів, як організація рекреації населення з використанням природних ресурсів і умов, передбачення змін стану оточуючого середовища під впливом рекреаційної діяльності, задоволення потреб населення в природних рекреаційних ресурсах і відновлення робочої сили [9, с. 10].

Регулювання організаційно-економічних відносин рекреаційного природокористування та розвитку рекреаційно-туристичної сфери є предметом вивчення економістів. Даному питанню присвячено безліч наукових праць [10-22], а також розроблено програму спеціальної наукової дисципліни «рекреаційна економіка» [23].

Поряд із рекреаційною економікою у науковому полі також оперують поняття «рекреаційна екологія» – наука про взаємодію рекреанта з довкіллям. Виникла на стику двох наукових напрямів: рекреації, рекреаційної географії (індустріально-орієнтованої) та екології людини (науки про взаємодію людини з живою природою) [24, с. 97].

Що ж стосується юридичної науки, то слід зазначити, що дослідження у сфері рекреації є не такими численними порівняно з науковими надбаннями географів та економістів. Перш за все, це пояснюється порівняно недавнім за-

кріпленням на законодавчому рівні дефініцій, пов'язаних із сферою рекреації. Так, поняття «рекреація» вперше знайшло своє відображення у терміні «рекреаційні зони», закріпленому в Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року [25]. Зокрема, у ст. 63 вказаного Закону вони визначаються як ділянки суші і водного простору, призначені для організованого масового відпочинку населення і туризму. Саме з прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» рекреаційні зони, поряд із курортними і лікувально-оздоровчими зонами, стали визнаватися окремими об'єктами правового регулювання. Також Земельним кодексом України від 18 грудня 1990 року було введено поняття «землі рекреаційного призначення». І хоча не надавалось визначення самого поняття, проте у ст. 74 Кодексу наводився перелік земель, які входять до складу рекреаційних. А саме – землі, призначені для організованого масового відпочинку і туризму населення: земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, кемпінгів, туристських баз, стаціонарних і наметових туристсько-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристських станцій, парків, зелених зон навколо міст та інших населених пунктів, навчально-туристських стежок, маркірованих трас, дитячих і спортивних таборів, і розташовані поза землями оздоровчого призначення.

Аналогічний підхід до визначення категорії земель рекреаційного призначення через їх склад, причому переважно за територіальною ознакою розміщення на таких землях об'єктів туристичної інфраструктури, залишився і в нині чинному Земельному кодексі України 2001 року [27]. Так у ст. 50 Кодексу встановлено, що до земель рекреаційного призначення належать землі, які використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів. До їх складу входять земельні ділянки зелених зон і зелених насаджень міст та інших населених пунктів, навчально-туристських та екологічних стежок, маркованих трас, земельні ділянки, зайняті територіями будинків відпочинку, пансіонатів, об'єктів фізичної культури і спорту, туристичних баз, кемпінгів, яхт-клубів, стаціонарних і наметових туристично-оздоровчих таборів, будинків рибалок і мисливців, дитячих туристичних станцій, дитячих та спортивних таборів, інших аналогічних об'єктів, а також земельні ділянки, надані для дачного будівництва і спорудження інших об'єктів стаціонарної рекреації.

Проте, незважаючи на відносну новизну таких законодавчих визначень як «рекреаційні зони» та «землі рекреаційного призначення», перші спроби дослідити питання рекреації в правовій площині були зроблені ще у 90-ті роки минулого століття.

Так, у 1991 році була захищена кандидатська дисертація Імашева С. М. [28] на тему «Право рекреаційного природокористування (деякі аспекти теорії)». У роботі дається визначення цілому ряду понять, у т. ч. природнорекреаційним комплексам, природнорекреаційним багатствам, природнорекреаційним ресурсам. Також автор пропонує виокремити «право рекреаційного природокористування» та визначити його місце у системі права. Зокрема, дослідник вказує, що предметом регулювання права рекреаційного природокористування є сукупність однорідних суспільних відносин, які складаються при формуванні рекреаційного середовища та використанні його об'єктів для лікування та відпочинку, у зв'язку з цим право рекреаційного природокористування пропонується виділити у самостійну галузь права.

Деякі аспекти рекреаційного природокористування були предметом дослідження професора Андрейцева В. І. Так він у процесі визначення меж права на екологічну безпеку громадян відмітив зв'язок з іншими галузевими правами права використання корисних властивостей природи для задоволення життєво необхідних фізіологічних і духо-

вних потреб людини [29, с. 214]. Дотримується схожої позиції і Русановська Н. О., яка також розглядає право рекреаційного природокористування у системі екологічних прав громадян [30], визначаючи його, з суб'єктивної точки зору, як природне, абсолютне, немайнове право, зміст якого впливає зі змісту прав громадян, визначених у Конституції України та Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Крім того, Андрейцев В. І., дослідивши логічний зв'язок у структурі екологічного права, пропонує виокремити рекреаційне право як галузь екологічного права у системі природоохоронного права, яке, поряд з природноресурсовим правом, складатиме комплексний міжгалузевий правовий інститут [31, с. 24], при чому предметом такої галузі передбачаються наступні екологічні відносини: визначення правового режиму охорони й використання рекреаційних зон; розробка правових форм використання рекреаційних зон для задоволення екологічних інтересів громадян, установлення юридичних критеріїв зонування таких зон, нормативів рекреаційного навантаження; створення рекреаційних зон і управління у сфері їхньої охорони й використання; систематизація порушень правового режиму рекреаційних зон і встановлення за них відповідальності [32, с. 21].

Про доцільність виокремлення рекреаційного права у самостійну галузь права також зазначає у своїх роботах Бобкова А. Г. [33-35], яка провела комплексне дослідження, присвячене правовому забезпеченню рекреаційної діяльності [36]. Останню автор розглядає, як вид господарської діяльності із надання рекреаційних послуг. Причому, якщо рекреація – це суспільне явище, яке відображає відносини з приводу відновлення та розвитку життєвих сил людини, втрачених нею у процесі виробництва, то рекреаційні послуги – це дії, направлені на задоволення потреб населення у відновленні, збереженні та розвитку сил, які можна кваліфікувати як продовження процесу виробництва [37, с. 15]. Саме рекреаційна діяльність, на думку Бобкової А. Г., є предметом рекреаційного права як підгалузі господарського права. При цьому, рекреаційне право дослідниця визначає як сукупність норм, які регулюють суспільні відносини, що складаються між господарюючими та іншими суб'єктами рекреаційних відносин у процесі виробництва, реалізації та надання рекреаційних послуг, а також забезпечення цього процесу необхідними ресурсами [37, с. 22].

Водночас, у процесі подальших досліджень, Бобкова А. Г. удосконалила свою правову позицію, прийшовши до висновку, що рекреаційну діяльність слід розглядати крізь призму двох складових елементів – майнового-господарських та екологічних (з приводу господарського використання природних рекреаційних територій і ресурсів, інших природних ресурсів, придатних до використання для рекреаційних цілей; охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки), у зв'язку з чим і обґрунтовується необхідність комплексного дослідження і регулювання господарсько-правового та еколого-правового аспектів цієї діяльності. На підставі чого обґрунтовується доцільність формування рекреаційного права як підгалузі господарського і екологічного права [33, с. 20].

Ткаченко О. М. не погоджується із вищенаведеними позиціями щодо існування рекреаційного права, та пропонує вживати термін «право лікувально-рекреаційного природокористування», і розглядати його як підгалузь екологічного права, що формується і об'єднує у собі три самостійні правові інститути: право користування курортними зонами, право користування лікувально-оздоровчими зонами, право користування рекреаційними зонами [39, с. 8].

Схожу думку висловлює Шмигова О. М., яка в процесі дослідження прийшла до висновку про формування «права рекреаційного природокористування». Так, автор вказує, що як в екологічному законодавстві України, так і в науковому рівні визнана наявність двох типів відносин: від-

носин із використання природних рекреаційних ресурсів та територій, визнаних такими в установленому порядку, та відносини із використання будь-яких природних ресурсів в рекреаційних цілях. На нашу думку, слушною є позиція Шмигової О. М., яка пропонує об'єднати обидві групи відносин у право рекреаційного природокористування, в межах якого і реалізуються зазначені групи відносин, а саме: а) відносини із реалізації права загального рекреаційного природокористування за межами рекреаційних зон; б) відносини із реалізації права загального та права спеціального рекреаційного природокористування у межах рекреаційних зон. З точки зору дослідниці, за межами рекреаційних зон здійснюється лише право загального рекреаційного природокористування, при реалізації якого виникають правовідносини між суб'єктами такого права і власниками природних об'єктів, в межах яких потенційно може бути реалізоване це право; в той час коли в межах рекреаційних зон можливе здійснення як права загального, так і права спеціального рекреаційного природокористування при реалізації якого виникають два види правовідносин: 1) правовідносини, що складаються між суб'єктами права загального рекреаційного природокористування та суб'єктами права спеціального рекреаційного природокористування і 2) правовідносини, що складаються між відповідними органами державної влади або місцевого самоврядування та суб'єктами права спеціального рекреаційного природокористування [39, с. 101].

Дещо іншої позиції притримується Бобкова А. Г., на думку якої використання ресурсів рекреаційного фонду, тобто тих, стосовно яких визначений спеціальний правовий режим, зокрема рекреаційних зон, здійснюється виключно спеціальними природокористувачами – суб'єктами рекреаційної діяльності. Використання ж вказаних ресурсів на праві загального природокористування можливе лише з дозволу спеціальних природокористувачів, які надають право громадянам на використання таких ресурсів як вторинним користувачам. Тоді як використання природних ресурсів в рекреаційних цілях, тобто тих, які знаходяться за межами рекреаційних зон, можливе як на праві загального, так і на праві спеціального природокористування [34, с. 198-199].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що у правовому полі України сформувалося два основні поняття – «рекреаційне право» та «право рекреаційного природокористування». Погоджуючись у цілому із позиціями авторів, які запропонували запровадити вказані терміни в юридичній науці, пропонуємо наступні їх визначення:

– рекреаційне право – це сукупність норм, що регулюють суспільні відносини із здійснення рекреаційної діяльності, тобто діяльності із надання рекреаційних послуг, у т. ч., але не виключно, шляхом використання природних рекреаційних ресурсів, визнаних такими в установленому законом порядку. В такому аспекті рекреаційне право слід розглядати як підгалузь господарського та екологічного права. При чому, з точки зору останнього, предметом дослідження будуть виступати відносини із господарського використання природних рекреаційних територій і ресурсів, інших природних ресурсів, придатних до використання для рекреаційних цілей, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки при здійсненні рекреаційної діяльності;

– право рекреаційного природокористування – це сукупність норм, що регулюють суспільні відносини із використання природних рекреаційних ресурсів, як визнаних такими в установленому законом порядку, так і будь-яких ресурсів, які можуть задовольнити рекреаційні потреби людини на праві спеціального та загального природокористування. У зв'язку з чим, пропонується розглядати право рекреаційного природокористування як комплексний міжгалузевий правовий інститут екологічного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В. И. Даль. – Т. 4. – М. : Рус. яз., 1999. – 684 с.
2. Смаль І. В. Рекреація і туризм : короткий тлумачний словник термінів і понять / І. В. Смаль. – Ніжин : Видавництво Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя, 2006. – 80 с.
3. Мамутов В. К. Рекреация : социально-экономические и правовые аспекты / В. К. Мамутов, А. И. Амоша, Т. Н. Дементьева. – Академия наук Украины. Институт экономики и промышленности. – К. : Наукова Думка, 1992. – 141 с.
4. Лобанов Ю. Н. Отдых и архитектура – будущее и настоящее / Ю. Н. Лобанов. – Л. : Стройиздат, 1982. – 200 с.
5. Мироненко Н. С. Рекреационная география / Н. М. Мироненко, И. Т. Твердохлебов. – М. : МГУ, 1981. – 208 с.
6. Смаль В. В. Рекреация, туризм і дозвілля : тлумачення і співвідношення понять / В. В. Смаль // Вісник КНУКіМ : Збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 12. – Ч. 2. – С. 123–128.
7. Сидоров В. М. Рекреология – система наук об отдыхе / В. М. Сидоров. – К. : Знание, 1990. – 162 с.
8. Програма і робоча програма навчальної дисципліни «Рекреологія» (для студентів за напрямом підготовки 0504 – «Туризм», спеціальності 6.050400 – «Туризм»). / Укл. : Парфінченко А. Ю., Щербіна Л. В. – Харків : ХНАМГ, 2007. – 48 с.
9. Фоменко Н. В. Рекреационные ресурсы та курортология : Навчальний посібник / Н. В. Фоменко. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.
10. Бережная И. В. Формы организации и методы управления рекреационной сферой в новых условиях хозяйствования (на примере Крымского региона) : Дис... канд. экон. наук по спец. : 08.02.03 / И. В. Бережная ; Крымский институт природоохранного и курортного строительства. – Симферополь, 1997. – 208 с.
11. Гудзь П. В. Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій у сучасних умовах : Дис... д-ра экон. наук за спец. : 08.10.01 / П. В. Гудзь ; НАН України ; Інститут економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2003. – 464 с.
12. Дідик Я. М. Економічні методи стимулювання комплексного використання рекреаційних ресурсів лісу (на прикладі Карпатського району) : Дис... канд. экон. наук за спец. : 08.08.01 / Я. М. Дідик ; Український лісотехнічний університет. – Львів, 1995. – 217 с.
13. Дудкіна О. П. Регіональні особливості розвитку рекреаційних зон (методичні та організаційно-економічні основи) : Дис... канд. экон. наук за спец. : 08.10.01 / О. П. Дудкіна ; Тернопільська академія народного господарства. – Тернопіль, 1999. – 202 с.
14. Желудковский Е. А. Организация и управление рекреационной деятельности городов-курортов : Дис. ... канд. экон. наук по спец. : 08.00.05 / Е. А. Желудковский ; Институт ботаники АН УССР им. Н. Г. Холодного, Отдел экологии и экон. природопользования, Киевский институт народного хозяйства им. Д. С. Коротченко. – К., 1988. – 184 с.
15. Живицкий А. В. Научные основы оценки социально-экономической эффективности рекреационного природопользования / А. В. Живицкий. – О., 1995. – 440 с.
16. Кирич Н. Б. Вдосконалення економічних механізмів організації безпечної життєдіяльності населення і відтворення здоров'я людей рекреаційними засобами (на прикладі Тернопільської області) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук за спец. : 08.09.01 «демографія, економіка праці та соціальна політика» / Н. Б. Кирич ; Технологічний університет Поділля. – Хмельницький, 1998. – 16 с.
17. Мацола В. І. Формування і розвиток рекреаційно-туристичного комплексу Закарпатської області : Дис... канд. экон. наук за спец. : 08.10.02 / В. І. Мацола ; Ужгородський державний університет. – Ужгород, 1996. – 176 с.
18. Петренко І. М. Еколого-економічні основи формування та використання рекреаційних територій в умовах міських агломерацій : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. экон. наук за спец. : 08.08.01 «економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / І. М. Петренко ; Сумський державний університет. – Суми, 2003. – 20 с.
19. Павлов В. І. Рекреаційний комплекс Волині : теорія, практика, перспективи : Монографія / В. І. Павлов, Л. М. Черчик. – Луцьк : Настир'я, 1998. – 124 с.
20. Герасимчук З. В. Регіональна політика розвитку рекреаційного природокористування : механізм формування та реалізації : Монографія / З. В. Герасимчук, Н. В. Коленда, Л. М. Черчик. – Луцьк, «Надстир'я», 2007. – 172 с.
21. Воробйова О. А. Проблеми природокористування та сталого розвитку в рекреаційно-туристичній сфері : Монографія / О. А. Воробйова, І. М. Дишловий, С. К. Харічков. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2009. – 374 с.
22. Громова Е. Н. Управление природопользованием в морских рекреационных зонах : Монография / Е. Н. Громова, Е. В. Малькова. – Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2014. – 100 с.
23. Рекреаційна економіка (назва навчальної дисципліни). Завдання для комплексної контрольної роботи з навчальної дисципліни підготовки докторів філософії зі спеціальності 242 «Туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hneu.edu.ua/web/public/moved/hneu/NAUKA/aspiranture/%D0%9A%D0%9A%D0%A0_%D0%A0%D0%84.pdf
24. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреології та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К. : «Палітра», 1997. – 130 с.
25. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/page>
26. Земельний кодекс України : Закон України від 18 грудня 1990 року № 561-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/561-12/page>
27. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
28. Имашев С. М. Право рекреационного природопользования (некоторые аспекты теории) : автореф. дис... на соискание уч. степени канд. юрид. наук по спец. : 12.00.06 «земельное право ; аграрное право ; экологическое право ; природоресурсное право» / С. М. Имашев. – Алма-Ата : 1991. – 17 с.
29. Андрейцев В. І. Право екологічної безпеки : Навчальний та науково-практичний посібник / В. І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – 332 с.
30. Русановська Н. О. Сутнісні ознаки та місце права рекреаційного природокористування в системі екологічних прав громадян / Н. О. Русановська // Вісник КНУ. Юридичні науки. – 2005. – Вип. 63–64. – С. 101–103.
31. Андрейцев В. І. Екологічне право. Курс лекцій : Навчальний посібник для юридичних факультетів вузів / В. І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.
32. Андрейцев В. І. Навчально-методичні матеріали з еколого-правових дисциплін. Ч. 1 / В. І. Андрейцев. – К., 1998. – 28 с.
33. Бобкова А. Г. Правове забезпечення рекреаційної діяльності : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук за спец. : 12.00.04 «господарське право ; господарсько-процесуальне право» / А. Г. Бобкова ; Донецький національний університет. ІЕПД НАН України. – К., 2001. – 34 с.
34. Бобкова А. Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности : Дис... д-ра юрид. наук по спец. : 12.00.04 «хозяйственное право ; хозяйственно-процессуальное право» / А. Г. Бобкова ; Донецкий национальный университет. ИЭПИ НАН Украины. – Донецк, 2001. – 466 с.
35. Бобкова А. Про поняття природних рекреаційних ресурсів / А. Бобкова // Право України. – 2005. – № 5. – С. 51–54.
36. Бобкова А. Г. Правовий режим використання та охорони рекреаційних зон / А. Г. Бобкова. – К. : Істина, 2001. – С. 502–516.
37. Бобкова А. Г. Рекреационное право : Учебное пособие / А. Г. Бобкова. – Донецк : ДонГУ, 2000. – 249 с.
38. Ткаченко О. М. Право користування курортними, лікувально-оздоровчими та рекреаційними зонами : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.06 «земельне право ; аграрне право ; екологічне право ; природоресурсне право» / О. М. Ткаченко. – Х. : 1999. – 16 с.
39. Шмигова О. Поняття та юридичні ознаки права рекреаційного природокористування / О. Шмигова // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка. Юридичні науки. – 2007. – Вип. 74–76. – С. 95–102.